

University of Groningen

Is het verkeerd om 'voor God te spelen'?

Engelsma, Coos

Published in:
Podium voor Bio-ethiek

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2019

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Engelsma, C. (2019). Is het verkeerd om 'voor God te spelen'? *Podium voor Bio-ethiek*, 26(1), 20-23.
<https://nvbe.nl/wp-content/uploads/2019/12/podium-19-1-gene-editing-uitdaging-voor-een-publieke-dialogoog.pdf>

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

(NPV), Amsterdam UMC, Centrum Media & Gezondheid, Nederlandse Associatie voor Community Genetics en Public Health Genomics (NACGG), Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM), Vereniging Klinische Genetica Nederland (VKGN), VSOP: voor zeldzame en genetische aandoeningen

Literatuur

Beauchamp, T.L., Childress, J.F. (1994) *Principles of biomedical ethics*. Fourth Edition. Oxford: Oxford University Press.

Nieuwsuur (2019). *Knutselen aan dna: wat vindt Nederland?* (URL: www.nos.nl/nieuwsuur/artikel/2274944-knutselen-aan-dna-wat-vindt-nederland.html, geraadpleegd op 11 april 2019).

VVD, CDA, D66 en ChristenUnie (2017) *Vertrouwen in de toekomst*. Regeerakkoord 2017-2021. (URL: www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2017/10/10/regeerakkoord-2017-vertrouwen-in-de-toekomst, geraadpleegd op 11 april 2019).

Thema: Gene-editing: uitdaging voor een publieke dialoog

Is het verkeerd om ‘voor God te spelen’?

Coos Engelsma

In discussies over het gebruik van gentechologieën zoals gene editing wordt regelmatig als argument opgevoerd dat we daarmee ‘niet voor God mogen spelen’. Het blijkt dat zowel gelovigen als ongelovigen zich van dit argument bedienen. Het wordt bovendien niet alleen gebruikt tegen het toepassen van gentechologie, maar ook vóór de toepassing daarvan. Wat betekent ‘voor God spelen’ dan precies? En hoe kunnen we, gegeven de grote diversiteit aan interpretaties, elkaar bereiken in een publieke dialoog over gentechologie?

Als argument tegen ...

Wanneer het argument van ‘spelen voor God’ wordt aangevoerd tegen de toepassing van gentechologie, dan kan dit verschillende betekenissen hebben. Allereerst kan worden bedoeld dat de gentechnoloog pretendeert *almachtig of alwetend* te zijn, terwijl alleen God dat is. De gentechnoloog kan worden verweten dat hij zichzelf overschat en dat hij bij het manipuleren van genetisch materiaal grote risico's neemt. Ook een ongelovige kan het argument in deze betekenis gebruiken: om daarmee aan te geven dat gentechologen niet almachtig en alwetend zijn – dat *niemand* dat is – en dat het gebruik van deze technologie daarom te riskant is, zeker als het gaat om interventies in de menselijke kiembaan (Peters, 1995).

Een tweede betekenis van het tegenargument is dat mensen die het genoom van een plant of dier bewerken voor God spelen in die zin dat ze de plant of het dier aan het (*her*)scheppen zijn, terwijl scheppingswerk is voorbehouden aan God alleen. Deze opvatting treffen we bijvoorbeeld aan in de uitspraak van de Nederlandse bionanotechnoloog Cees Dekker, dat de gentechnoloog die streeft naar “ongelimiterde capaciteiten, naar eeuwig leven, naar godde-

lijke macht, naar het ultieme zelfbeschikkingsrecht”, de oerzonde begaat “te willen zijn als God” (Dekker, 2007). Een seculiere variant van dit argument is dat mensen, hoewel zelf geen schepselen van een Schepper, zich simpelweg niet bezig behoren te houden met het bewerken of aanpassen van de natuur (of ‘Natuur’) op dit fundamentele niveau; op de een of andere manier gaat de mens, gezien de rol die haar op aarde is ‘toebedeeld’, dan haar grenzen te buiten.

Een derde, aan de tweede verwante betekenis van het argument is dat mensen die genetisch materiaal menen te mogen bewerken zich niet langer dankbaar en deemoedig opstellen ten opzichte van hun Schepper, maar veeleer een misplaatste, goddeloze vorm van *hoogmoed* aan de dag leggen. Zo verwijst de Nederlandse theoloog Sonneveld in een betoog tegen toepassingen van CRISPR-Cas naar “zeer diepe intuïties, (...) die de oude Grieken al hadden toen ze de diepste menselijke zonde *hybris* noemden (...) en hoe de Bijbel de zondeval juist traceert als de verleiding om ‘goddelijk’ te worden” (Sonneveld, 2018: p. 17). Voor een ongelovige zou het argument, zo opgevat, simpelweg betekenen dat de toepassing van gentechnologie een uitdrukking is van een gevaarlijke en als ondeugd te beschouwen hoogmoed.

Alle hier genoemde betekenissen die het argument van ‘voor God spelen’ in discussies over gentechnologie kan hebben houden in dat het gebruik daarvan moreel ontoelaatbaar is. Echter, een argument in termen van ‘spelen voor God’ wordt soms ook aangevoerd ten *gunste* van het gebruik van gentechnologie.

Als argument voor ...

Sommigen verdedigen gentechnologie met het argument dat we wél voor God mogen spelen, namelijk op de manier waarop God zelf ook ‘voor God speelt’. Dit argument kent twee varianten. Allereerst wordt soms gesuggereerd dat de mens voor God mag spelen in die zin dat zij net als God mag *heersen* over de geschapen wereld, in het bijzonder over de planten en de dieren (vgl. Singer, 2011: pp. 239-241). Zoals de mens dieren namen mag geven, mag zij met hen doen wat haar goedgevoelt. Als zij meent dat het om welke reden dan ook wenselijk is om het genoom van planten of dieren te bewerken, is het dus haar volste recht dat te doen.

Een tweede, meer genuanceerde uitleg van het

argument ten gunste van gentechnologie bij planten en dieren, is dat de mens voor God mag spelen in de zin dat zij net als God een vermogen heeft om te *scheppen*, en dat zij dat vermogen onder specifieke voorwaarden mag inzetten. In navolging van de theoloog Philip Hefner wordt in dit verband wel gesproken van de mens als Gods ‘medeschepper’: terwijl Gods schepping nog wacht op haar ‘volmaking’ mag of moet de mens daaraan bijdragen waar zij dat kan (Verhey, 1995).

Bij de verdere uitwerking van dit tweede argument voor het gebruik van gentechnologie moet een aantal vragen worden beantwoord, in het bijzonder over de precieze voorwaarden waaronder de mens mag ‘medescheppen’. Net zoals Gods ‘scheppende aanwezigheid’ hoe dan ook gericht is op ‘de zwakken en de armen’, zou ook gentechnologie alleen mogen worden ingezet met het oog op mensen die daar echt baat bij hebben. Een voorbeeld van *goed* ‘medescheppen’ zou dan de inzet kunnen zijn van gene editing voor de ontwikkeling van gewassen die zorgen voor betere oogsten in Afrika. Van *slecht* ‘medescheppen’ zou dan sprake zijn bij toepassing van deze techniek op dieren enkel en alleen om nog meer, nog goedkoper vlees te kunnen consumeren, vooral als dat ten koste gaat van dierenwelzijn.

In het verlengde van deze aandacht voor ‘zwakkeren’ ligt de vereiste dat de baten van gentechnologie op een rechtvaardige manier worden verdeeld en dus niet alleen ten goede komen aan het rijke westen. Een daarop aansluitende gedachte is dat het medescheppen door mensen nooit mag plaatsvinden met alleen een winst oogmerk. Zoals God de wereld niet schiep uit winstbejag, zo mag ook de mens dieren en planten niet met die intentie modificeren. Dit kan betekenen dat een onderzoeker in principe geen patent mag aanvragen op het genoom van een door haar vervaardigd organisme. Zo is, in de opvatting van de gereformeerde ethicus Douma, “het erfgoed van levende organismen (...) geen bezit van afzonderlijke mensen of firma’s, maar een schepping van God, en als zodanig de mens als geschenk gegeven, om het te bewaren en tot welzijn van de hele mensheid te beheren” (Douma, 1989: p. 100).

Een laatste kwestie betreffende menselijk medescheppen is de vraag of dat ook mag leiden tot *ver-*

mening van planten- en diersoorten. Ook wanneer dat gunstige consequenties zou kunnen hebben, kan worden gesteld dat menselijk medescheppen nooit soortoverstijgend mag zijn: immers, ook God schiep planten en dieren alle ‘naar hun aard’. Als die aard min of meer vaststaat, zou ook het scheppen of medescheppen daaraan gebonden moeten zijn.

Net als in de bespreking van het argument tegen gentechnologie zijn van al deze versies van het argument ervóór om seculiere varianten te formuleren – steeds gebaseerd op specifieke ideeën over de status van de mens ten opzichte van de natuur.

Lessen voor een publieke dialoog

Het bovenstaande maakt wel duidelijk dat een argument in termen van ‘spelen voor God’ ambivalent is: het wordt ingezet door gelovigen en ongelovigen, tegen de toepassing van gentechnologie en ook ervoor. Welke lessen kunnen we daaruit trekken voor de publieke dialoog die we over gene editing als nieuwe gentechnologie zullen moeten voeren? Op basis van het voorgaande doe ik daartoe een viertal suggesties.

Eenieder die bij de toepassing van gene editing een intuïtie heeft met betrekking tot menselijk ‘spelen voor God’ zou *bij zichzelf* te rade dienen te gaan om vast te stellen hoe die intuïtie nader kan worden gespecificeerd: pleit de intuïtie voor of tegen toepassing, en op welke manier precies?

Wanneer iemand *beweert* dat gene editing wel of niet mag worden toegepast met gebruik van een argument in termen van ‘spelen voor God’, dan zou men moeten *vragen wat zij precies bedoelt*. Immers, zonder dat laatste te weten is het ‘argument’ nauwelijks informatief: dan is het onduidelijk of men het met haar eens kan zijn, en ook – bij een verschil van mening – welke positie men kritisch zou moeten bevragen.

Zodra duidelijk is welke gedachte precies wordt uitgedrukt met een zeker argument in termen van ‘spelen voor God’, kan *verder worden gesproken* over die specifieke gedachte. Als blijkt dat iemand tegen de toepassing van gene editing pleit omdat zij meent dat een mens – noch almachtig noch alwetend – met de toepassing onverantwoorde risico’s neemt, dan kan het gesprek worden vervolgd met een inventarisatie van die risico’s: zijn die inderdaad zo groot? Of als blijkt dat iemand voor de toepassing van gene editing

pleit omdat zij belang hecht aan de menselijke verantwoordelijkheid om te spelen *als* God, kan worden gesproken over de manier waarop dit al dan niet mag: zijn soortoverschrijdende modificaties bijvoorbeeld ontoelaatbaar, zelfs als daarmee armoede en hongersnood op grote schaal kunnen voorkomen?

In een dialoog van gelovigen en ongelovigen kan het vruchtbaar zijn dat partijen *benutten wat ze wél met elkaar delen*. Een ongelovige voorstander van gene editing zou een gelovige tegenstander bijvoorbeeld kunnen overtuigen door te wijzen op het ook door de gelovige erkende belang van hulp aan armen, zonder daarbij haar ongelof te benoemen, en misschien wel juist door te blijven spreken over ‘spelen voor (of *als*) God’. En een gelovige tegenstander zou een ongelovige voorstander kunnen proberen te overtuigen door te wijzen op de ook door de ongelovige onderschreven laakbaarheid van hoogmoed, zonder daarbij te verwijzen naar haar geloof in God, en misschien wel beter door niet langer te spreken over ‘spelen voor God’.

Wanneer deze suggesties ter harte worden genomen, kunnen ze bijdragen aan een dialoog die in ieder geval leidt tot wederzijds begrip, maar eventueel ook tot een verfijning van ingenomen standpunten, een overtuigd raken door nieuwe argumenten en – uiteindelijk – consensus over de wenselijkheid of onwenselijkheid van toepassingen van gene editing. Maar zelfs bij het ter harte nemen van de suggesties moet worden beseft dat de morele weging van factoren hoe dan ook een subjectieve aangelegenheid is, die waarschijnlijk altijd verschillende standpunten zal blijven genereren.

Dr. Coos Engelsma is werkzaam als docent wetenschapsfilosofie en ethiek bij de Science and Society Group, Faculty of Science and Engineering, Rijksuniversiteit Groningen.

Dankbetuiging

Voor opmerkingen bij een eerdere versie van dit artikel dank ik Mathilde van Ommen en Karin de Boer.

Literatuur

Dekker, C. (2007) Stel grenzen aan het gesleutel met de mens. *NRC Handelsblad*, 10 november 2007.

- Douma, J. (1989) *Milieu en manipulatie*. Kampen: Uitgeverij van den Berg.
- Peters, T. (1995) "Playing God" and Germline Intervention. *The Journal of Medicine and Philosophy*, 20, pp. 365-386.
- Singer, P. (2011) *Practical Ethics. Third edition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sonneveld, R. (2018) 'Operatie Supermens' wordt een mislukking. *Groen*, 2(3), pp. 14-18.
- Verhey, A. (1995) "Playing God" and Invoking a Perspective. *The Journal of Medicine and Philosophy*, 20, pp. 347-364.

Thema: Gene-editing: uitdaging voor een publieke dialoog

Kansen en risico's onder de loep. Lessen uit de geschiedenis van gg-gewassen voor CRISPR

Michelle Habets & Rinie van Est

Deze zomer staan de zoetere aardbei en de niet-bruinende champignon op het CRISPR-menu. Landbouwminister Schouten ziet genome editing als een 'lichte vorm van genetische modificatie' en is, net als biotechbedrijven, enthousiast over de mogelijkheden van CRISPR. Maar er zijn ook tegengeluiden. Milieuorganisaties stellen dat CRISPR vragen oproept op het gebied van risico's, macht, vrijheid van boeren, en culturele identiteit, waarbij visies over rechtvaardigheid, duurzaamheid en natuurlijkheid een rol spelen. Deze kloof kennen we vanuit eerdere discussies over genetisch gemodificeerde gewassen. Hoe daar mee om te gaan?

Voor- en tegenstanders

Al in 2015 werd CRISPR-Cas9 uitgeroepen tot doorbraak van het jaar door *Science*. In het lab veroorzaakte CRISPR een snelle revolutie. Als we kijken naar toepassingen is heel veel mogelijk, zoals dit issue van *Podium* laat zien. Ook in de landbouw zijn de verwachtingen van deze nieuwe biotechnologie hoog. Voorstanders stellen genome editing van landbouwgewassen voor als een precisietechnologie waarvan de risico's klein zijn en de beloftes enorm; het biedt oplossingen voor klimaatverandering en het wereldvoedselprobleem. Tegenstanders kijken echter net zo kritisch aan tegen genome editing bij planten als tegen genetisch gemodificeerd (gg) voedsel (Habets *et al.*, 2019). Dit essay onderzoekt de dynamiek tussen grote beloftes en de maatschappelijke